

DOI : 10.33274/2079-4835-2022-25-2-94-100

УДК 331.556

Ревуцька С. К.,
канд. філол. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг,
Україна, e-mail: revutska@donnuet.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-8969-1295

МИГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

UDC 331.556

Revutska S. K.,
PhD in Philological
sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: revutska@donnuet.edu.ua ,
ORCID: 0000-0002-8969-1295

MIGRATION PROCESSES AND UKRAINIAN LANGUAGE FUNCTIONING

***Мета** — проаналізувати міграційні процеси українців і їх вплив на розвиток і функціонування мови.*

***Методи.** Основні наукові результати було отримано шляхом аналізу статистичних даних опитувань різних соціологічних інститутів у період з 2011 по 2022 рік, основу склали дані опитувань, проведені соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва».*

***Результати.** Питання міграції українців постійно перебуває у колі зацікавлень науковців, адже міграційні процеси впливають на різні сфери життєдіяльності суспільства. Соціально-політичні зміни в країні мають двоплановий характер: з одного боку, українці отримали можливість безвізового перетину кордону, з іншого — це ж і спростило процеси працевлаштування. Тепер достатньо перетнути кордон і витратитися на візу і вже можна шукати роботу у Європі без агенств-посередників. Відтік працездатного населення негативно впливає на економіку України, заробітчани не платять податки і витрачають свої гроші в країнах Європи, замість того, щоб вкладати у власну економіку.*

У процесі дослідження міграційних потоків українців за досить тривалий період з 2011 р. по 2022 р. було з'ясовано, що їх вектор впливає на функціонування української мови. Було визначено, що найвищий попит і визнання української мови як рідної припадає на періоди, що пов'язані із зростанням відсотка мігрантів 2014 і 2022 роки. Після повномасштабного вторгнення українці надали перевагу тим країнам, що були близькими за культурними показниками до української культури, де мова була максимально схожою — Польща, Чехія і де відповідно вже була можливість перебувати у трудовій міграції. Також показовим є і те, що міграційні процеси вплинули на світовий статус української мови, адже бажаних вивчати мову найсильнішої нації світу в рази збільшилася.

***Ключові слова:** міграція, трудова міграція, мовний бар'єр, мовна ситуація, функціонування мови, рідна мова, чужа мова.*

Постановка проблеми. Питання міграції українців постійно перебуває у колі зацікавлень науковців, адже міграційні процеси впливають на різні сфери життєдіяльності суспільства. Соціально-політичні зміни в країні мають двоплановий характер: з одного боку, українці отримали можливість безвізового перетину кордону, з іншого — це ж і спростило процеси працевлаштування. Тепер достатньо перетнути кордон і **витратитися** на візу, — і вже можна шукати роботу у Європі без агенств-

посередників. Відтік працездатного населення негативно впливає на економіку України, заробітчани не платять податки і витрачають свої гроші в країнах Європи, замість того, щоб вкладати у власну економіку.

Активні міграційні процеси негативно впливають і на функціонування української мови серед мігрантів, адже для успішної самореалізації за кордоном потрібно опановувати чужу мову, свою ж обмежувати у використанні. Важливим фактором у цьому процесі є суспільно-політичні і зміни у світі, а тому це питання вимагає постійного моніторингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міграції та її наслідків у вітчизняній науці є предметом зацікавлень науковців різних напрямків економічного, соціологічного, психологічного (Ю. Гуменюк, К. Новосад, О.Світлов та інші). Так, Є. Черняк звертає увагу на проблему «відтоку мізків», тобто кваліфікованих спеціалістів. Науковець вказує, що міграція впливає на обидві країни і «несе низку переваг та недоліків для приймаючої країни та країни походження мігранта» [7, С. 121], серед наслідків відзначає демографічні й соціальні. Суттєвими є й наслідки у мовній сфері. Так, Уве Гінрікс, досліджуючи німецьку мову, з'ясував, що мігранти у процесі вивчення німецької мови, припускаються помилок, які з часом починають вживати й носії мови, що призводить до змін у мові, насамперед усній. Подібні взаємовпливи у мові сприяють поширенню білінгвізмів, або суржикомовних представників обох націй.

За останні декілька років подібні процеси у мовах різних країн стали помітнішими, адже міграційні процеси активізувалися у зв'язку із військовими діями в Україні.

Мета дослідження — проаналізувати міграційні процеси українців і окреслити їх вплив на функціонування і розвиток української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міграційні процеси українців на різних етапах розвитку країни були неоднаковими, як і пріоритетність країни виїзду. Географічна зміна країн, куди найчастіше виїждять українці має безпосередній вплив і на мовну ситуацію в обох країнах.

Так, до початку військових дій, до 2014 року, серед українців сусідня держава була пріоритетною щодо заробітчанства. У період 2011–2012 сукупно чоловічого і жіночого населення міст і сіл складало 43,2%. Значно менше на роботу виїздило українців у Польщу — 14,3%, Італію — 13,2% та Чехію — 12,9%. Такий великий розрив між країнами у першу чергу пояснюється відсутністю мовного бар'єру, який виникає при працевлаштуванні. Більше того, статистика опитування населення України вражала цифрами щодо статусу української мови і визнання її рідною. Так, ще у 2006–2007 роках 37% українців припускали можливість надання обом мовам статусу державної. До 2020 року цей показник значно зменшився до 12,6% [9, С. 31]. При цьому у зазначений період, тобто 2006 рік, 30,7 % українців визнавали російську своєю рідною мовою. У період 2011–2012 років, коли в Росії спостерігався найбільший відсоток мігрантів, кількість осіб, що вважала російську рідною збільшився на 5,3 % порівняно із 2006 роком. Такі показники уможливають відстеження прямої залежності міграційних процесів і мовних. У свою чергу це позначилося і на культурному розвитку країни. Так звані «російськомовні українці» — уже саме словосполучення звучить парадоксально, — тяжіють і до вживання російськомовного продукту у сфері науки, самоосвіти, музики, театрального і кіномистецтва. Звісно, що про повноцінне функціонування державної мови годі й говорити, адже розвиток і, власне, життя мови залежить від населення, що послуговується нею у різних сферах життя.

Вектор міграційних потоків з 2014 року змінюється. По-перше, у зв'язку із військовими діями збільшилася кількість внутрішніх міграційних потоків, зокрема най-

більш сприятливими для переселення стала столиця і Київська область. По-друге, спостерігається зміна першості країн, що приймають трудових мігрантів. Так, першість у 2017 році уже має Польща, кількість мігрантів збільшилася на 24,6% у той час як в Росію зменшився на 16,9%, див. табл. 1. Зменшився попит Італії і Чехії, як країн, які на думку українців є сприятливими для заробітчанства. Щодо ситуації 2017 року керівник соціологічної групи «Рейтинг» Олексій Антипович під час круглого столу на тему: «Роль трудових мігрантів в економічному розвитку України та умови їхньої реінтеграції» відзначає: «Майже три чверті з тих, хто був за кордоном протягом останніх п'яти років, хотіли б поїхати знову на заробітки. Не зупиняють людей ні проблеми, з якими вони стикаються, ні, можливо, менші заробітки... Але змінюється вектор, куди б хотіли їхати: якщо в Росії працювали близько чверті опитаних нами заробітчан, то зараз в Росію готові їхати лише 6%. Тобто, падіння у понад 4 рази. Натомість, люди б хотіли працювати у Німеччині та Польщі, інших країнах ЄС» [2].

Таблиця 1 — Міграційні процеси українців 2011–2017 роки [3, 1]

Країна	2011–2012 роки	2017 рік
Росія	43,2	26,3
Польща	14,3	38,9
Італія	13,2	11,3
Чехія	12,9	9,3

Зміна міграційного вектору позначилася і на відсоткових показниках стосовно мовного питання. Відповідно у 2017 році українців, що вважають українську мову рідною збільшився на 6,7 %, а от щодо російської як рідної, знизився до 13,8 %, що майже утричі менше за 2011 рік — 36 %. З одного боку, можна говорити про вплив агресії сусідньої держави на визнання українцями української мови як рідною, а з іншого — зменшення міграційного потоку, уможливило збільшення україномовних респондентів. Показовим є те, що до уваги береться лише офіційна статистика. Однак, офіційно працевлаштованих громадян України менше за нелегалів, які працюють без дозволу. Усна домовленість між працівником і роботодавцем створює умови для обману і, навіть, кримінальних порушень з боку роботодавця, однак не передбачає знання мови для заробітчанина. Тож, певною мірою незнання мови призводить до шахрайства.

Наступна хвиля змін пов'язана із повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року. Так, якщо у попередні роки більшу частину мігрантів становили трудові мігранти-«маятники», тобто ті, хто перебував за кордоном від 1 до 6 місяців і поверталися в Україну, де витрачали гроші й утримували сім'ї. Наразі мільйони українців вимушено покинули свої домівки і переїхали у більш безпечні міста у межах країни, або виїхали за кордон.

Найпопулярнішими міграційними напрямками українців стали країни ЄС — Польща (20%), Німеччина (19%), Чехія (7%) і Італія (6%). Повністю із списку країн випала росія натомість додалася Німеччина. Цікавою є вибірка надана дослідницьким центром Градус щодо осіб, що виїхати за кордон. Найбільший відсоток тих, хто мігрував під час війни до Польщі продемонстрували Львівська (47%), Дніпропетровська (37%) і Волинська (32%) області. У Німеччину — Донецька (46%), Одеська (41%) області, в Чехію — 68% Закарпатської області. Такі показники підтверджують попередні цифри щодо регіональної трудової міграції західних регіонів України. Тим, хто уже виїздив з країни у пошуках кращої оплати праці швидше адаптувалися і мали мінімальне знання мови для пошуку роботи і комунікації із іноземцями. «Майже три

чверті з тих, хто був за кордоном протягом останніх п'яти років, хотіли б поїхати знову на заробітки» — підтвердив Олексій Антипович.

Однією з найважливіших проблем для більшості біженців стало незнання мови. Так, дослідники соціологічної служби Центру Разумкова наводять такі цифри щодо мовної адаптації українців в інших країнах. Рівень знань мови запропоновано було оцінити від 1 до 10 балів, де 0 — не володію, а 10 — володію вільно. Отже, до 3 балів набрало лише 15,3% респондентів, загалом же — 20,2% взагалі не володіють мовою і лише 3,7% знають мову країни, в якій вимушено перебувають. При цьому показник знання англійської мови значно вищий — 5,9% українців. Незнання мови країни, яка приймає біженців ускладнює й відповідно комунікацію із місцевими представниками державних закладів — 35% опитаних. Найбільше мовних проблем виникло у біженців в Німеччині — 80%, в інших країнах цей відсоток нижчий — 65% . [5], у Чехії 59% біженців не знають мови.

Схожість української мови з польською мовою неодноразово підтверджувалася у дослідженнях мовознавців на різних рівнях — лексичному, фонетичному, фразеологічному тощо, вочевидь тому у біженців у Польщі виникло найменше мовних проблем у комунікації. По всій території країни поляки відкрили таку кількість безкоштовних курсів вивчення польської мови, що, навіть, перебуваючи у віддаленій місцевості була можливість вивчити базову лексику.

У цьому контексті цікавими є дані EWL Group, яка провела дослідження настроїв українських біженців у Польщі, Чехії та Румунії і з'ясувала, що основною причиною вибору Польщі і Чехії називають саме культурну близькість країн 36% респондентів. Знов таки не варто забувати і той факт, що ці країни тримали першість і в міграційному рейтингу з 2011 року, а від початку війни 2014 кількість заробітчан збільшилася, а також додалася велика кількість біженців, що також потребують робочих місць.

Міграційні процеси, як неодноразово відзначалося науковцями позначаються на розвитку обох країн, тож такий подвійний вплив не міг не торкнутися й мовного і культурного взаємовпливу. У дослідженні «Поляки та українці у щоденних контактах», проведеному у серпні–грудні 2020 року в Україні та Польщі Радою зовнішньої політики «Українська призма» з Києва, варшавським та київським офісами Фонду ім. Фрідріха Еберта та Східноєвропейським коледжем ім. Яна Новака-Єзіоранського у Вроцлаві було проведено аналіз взаємовпливів двох держав ще у 2020 року.

Поляки найчастіше відвідують Україну з туристичною метою (79%), натомість українці їдуть на заробітки, рідше в туристичних цілях (48%). Тих, хто бував уже в Польщі, виявилось близько 40%, а от поляків, що хоч раз були в Україні лише 25%, при цьому неодноразово лише 6% проти 20% українців. Нерівномірним є і процес вивчення національних особливостей поляків і українцями і навпаки. Приїжджаючи в Польщу українці пристосовуються до традицій, вивчають мову, адже вона дає кращі умови праці. Показово, що поляки на перше місце у сприйнятті українців поставили трудову міграцію, а не позитивні риси характеру і сусідства. Щодо міжкультурних взаємин, то, як зауважив голова правління Східноєвропейського коледжу Яна Новака-Єзіоранського Лауринас Вайчунас, культура, на жаль, не є важливою у сприйнятті себе обома народами. [2].

Процес взаємовпливу націй у мовному питанні під впливом міграції українців у світі досяг найвищого рівня після 24 лютого 2022 року. У звіті платформи для вивчення мов Duolingo зазначається підвищений інтерес до вивчення української мови: «Інтерес до вивчення української мови та використання української мови у кризових ситуаціях різко зріс у перші тижні після початку війни, досяг піку наприкінці березня та залишався стабільним до кінця 2022 року» [6]. Найбільший відсоток бажаю-

чих вивчити українську мову спостерігається, у першу чергу, в країнах, які прийняли найбільшу кількість українських біженців — Німеччина 1651%, Польщі — 1615%, Чехії — 1515%. Також міграційні процеси вплинули і на місце у рейтингу найпопулярніших мов світу, так у 2021 році українська мова посіла 36, а в 2022 — 15 серед 40 мов, які є доступними на цій платформі. Подібне спостерігається і в інших країнах, які більш віддалені від зони конфлікту і прийняли незначну кількість біженців — Японія, Аргентина.

Висновки. Дослідженням міграційних потоків українців за досить тривалий період з 2011 р. по 2022 р. було з'ясовано, що їх вектор впливає на функціонування української мови. Найвищий попит і визнання української мови як рідної припадає на періоди, що пов'язані із зростанням відсотка мігрантів 2014 і 2022 роках. Цінність рідної мови зростає у процесі порівняння із труднощами вивчення іноземної. Найпопулярнішою є трудова міграція, а отже саме вона є показником розповсюдження української мови і водночас іноземної. Найбільшого взаємовпливу зазнали країни, де українці бували на заробітках і мали можливість частково вивчати мову, однак після 2014 року країна-агресор втратила масову популярність серед трудових мігрантів. Після повномасштабного вторгнення українці надали перевагу тим країнам, що були близькими за культурними показниками до української культури, де мова була максимально схожою — Польща, Чехія і де, відповідно, вже була можливість перебувати у трудовій міграції. Також показовим є і те, що міграційні процеси вплинули на світовий статус української мови, адже бажаючих вивчати мову найсильнішої нації світу в рази збільшилося.

Список літератури

1. Слейко І. В. Тенденції сучасної трудової міграції українського населення в Польщу . *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 3(1). С. 14–20. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_3\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_3(1)_4).
2. Кількість українців, охочих поїхати на заробітки в Росію, зменшилася в чотири рази. URL: <https://tyzhden.ua/kilkist-ukraintsiv-okhochykh-poikhaty-na-zarobitky-v-rosiiu-zmenshylasia-v-chotyry-razy>.
3. Міграційний профіль України 2011-2015. К., 2016. 74 с. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf.
4. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни росії проти України — дванадцята хвиля дослідження, жовтень 2022. URL: https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf.
5. Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022 р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>.
6. Українська мова опинилась серед найпопулярніших для вивчення у світі — Duolingo. URL: <https://suspihne.media/335872-ukrainska-mova-opinilas-sered-najpopularnisih-dla-vivcenna-u-sviti-duolingo>.
7. Черняк Є. О. Міжнародна трудова еміграція та «відтік мізків»: економічне обґрунтування еміграції з України. *Економіка та держава*. 2015. № 5. С. 120–123.
8. Як вплинула на українців трудова міграція і що думають про нас поляки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3323600-ak-vplnula-na-ukrainciv-trudova-migracia-i-so-dumaut-pro-nas-polaki.html>.
9. Revutska S., Ostapenko S., Udovichenko H., Dmytruk L. Language and national identity as a foreword for ensuring national security. *Challenges and paradigm of national and international security of the XXI century: economic and technogenic discourse*: mono-

graph / O. Chernega, Yu. Bocharova and others. Kharkiv: PC TECHNOLOGY CENTER, 2022. C. 26–42 p.

References

1. Yeleiko, I. V. (2020). *Tendentsii suchasnoi trudovoi mihratsii ukrainskoho nase-lennia v Polshchu* [Trends of modern labor migration of the Ukrainian population to Poland]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi* [Problems of the systemic approach in economics], issue 3(1), pp. 14–20. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_3\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_3(1)_4).
2. *Kilkist ukraintsiv, okhochoykh poikhaty na zarobitky v Rosiiu, zmenshyasia v chotyry razy* [The number of Ukrainians willing to go to work in Russia has decreased by four times]. Available at: <https://tyzhden.ua/kilkist-ukraintsiv-okhochoykh-poikhaty-na-zarobitky-v-rosiiu-zmenshyasia-v-chotyry-razy>.
3. *Mihratsiinyi profil Ukrainy 2011–2015* [Migration profile of Ukraine 2011–2015]. Kyiv, 2016, 74 p. Available at: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf.
4. *Mihratsiia ta sotsialno-politychni nastroi pid chas povnomasshtabnoi viiny rosii proty Ukrainy — dvanadtsiata khvyliia doslidzhennia, zhovten 2022* [Migration and socio-political attitudes during the full-scale war of Russia against Ukraine — the twelfth wave of the study, October 2022]. Available at: https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf.
5. *Nastroi ta otsinky ukrainskykh bizhentsiv (lypen–serpen 2022)* [Attitudes and assessments of Ukrainian refugees (July–August 2022)]. Available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>.
6. *Ukrainska mova opynilas sered naipopuliarnishykh dlia vyvchennia u sviti — Du-olingo* [The Ukrainian language was among the most popular to learn in the world — Du-olingo]. Available at: <https://suspilne.media/335872-ukrainska-mova-opinilas-sered-naj-popularnisih-dla-vivcenna-u-sviti-duolingo>.
7. Cherniak, Ye. O. (2015). *Mizhnarodna trudova emihratsiia ta «vidtik mizkiv»: eko-nomichne obgruntuvannia emihratsii z Ukrainy* [International labour emigration and “brain drain”: economic justification of emigration from Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and the state], no. 5, pp. 120–123.
8. *Yak vplynula na ukraintsiv trudova mihratsiia i shcho dumaiut pro nas poliaky* [How labour migration affected Ukrainians and what Poles think about us]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3323600-ak-vplynula-na-ukraintsiv-trudova-migracia-i-so-dumaut-pro-nas-polaki.html>.
9. Revutska S., Ostapenko S., Udovichenko H., Dmytruk L. (2020). *Language and national identity as a foreword for ensuring national security*. Challenges and paradigm of national and international security of the XXI century: economic and technogenic discourse: monograph / O. Chernega, Yu. Bocharova and others. Kharkiv, PC TECHNOLOGY CENTER Publ., pp. 26–42 p.

Дата надходження рукопису 30.11.2022

Objective. *The objective of the article is to analyze the migration processes of Ukrainians and their influence on the development and functioning of the language.*

Methods. *The main scientific results are obtained by analyzing the statistical data of surveys of various sociological institutes in the period from 2011 to 2022, based on the survey data conducted by the sociological service of the Razumkov Center together with the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation.*

Results. *The issue of migration of Ukrainians is constantly in the scope of interest of scientists, because migration processes affect various spheres of society's life. Socio-political changes in the country have a two-pronged nature: on the one hand, Ukrainians got the opportunity to cross the border without a visa, on the other hand, this also simplified the employment process. Now it is enough to cross the border and spend money on a visa, and you can already look for a job in Europe without intermediary agencies. The outflow of the working-age population has a negative impact on the economy of Ukraine, wage earners do not pay taxes and spend their money in European countries instead of investing in their own economy.*

In the process of researching migration flows of Ukrainians over a rather long period since 2011. by 2022, it is found that their vector affects the functioning of the Ukrainian language. It is determined that the highest demand and recognition of the Ukrainian language as a native language falls on the periods associated with the growth of the percentage of migrants in 2014 and 2022. After the full-scale invasion, Ukrainians prefer those countries that are culturally close to Ukrainian culture, where the language is as similar as possible — Poland, the Czech Republic, and where, accordingly, it is already possible to be in labor migration. It is also indicative that migration processes have affected the global status of the Ukrainian language, because the number of people wishing to learn the language of the world's strongest nation has increased.

Key words: *migration, labor migration, language barrier; language situation, language functioning, native language, foreign language.*